

La cultura i el patrimoni com a eina de desenvolupament local. Oportunitat o fracàs?

Reflexions des d'una mirada territorial

Jordi Abella Pons

Vivim temps de canvis. A la difícil situació econòmica per la qual estem passant en aquests darrers anys, cal sumar l'impacte dels nous moviments socials que reivindiquen noves maneres de fer política, una economia més lligada a la sostenibilitat i una major participació en la gestió dels propis recursos.

En clau territorial, les apostes institucionals que en cert moment es van fer reforçant polítiques de creixement urbanístic

sense excessiu control, o obsessió onant-nos per desenvolupar estratègies turístiques a *tutti pleni*, sense ser conscients de si aquestes tenien sentit o simplement eren fruit d'una certa febrada compartida, ens han abocat a estrepitosos fracassos que avui lamentem. El cert és que tot i l'alt cost en llocs de treball i cadàvers urbanístics que ens ha portat a molts pobles i ciutats de Catalunya l'aplicació d'aquests models de creixement tan poc sòlids i reeixits, també ens

ens obliguen a prendre'ns molt més seriosament una de les tasques prèvies i necessàries a l'inici de qualsevol procés de desenvolupament local. El del disseny i planificació a llarg termini de les polítiques de futur per a un territori.

En aquest sentit, el patrimoni natural i cultural malauradament ha estat un dels sectors que més ha patit aquesta situació de creixement desordenat, sense reflexió prèvia i del que sovint s'ha acompanyant d'una indubtable justificació sota el sacralitzat nom del desenvolupament local.

Quants municipis i pobles van iniciar en la dècada dels anys 2000 arriscades inversions en nous equipaments patrimonials, alguns exageradament sobre dimensionats, que sota la enlluernada justificació del desenvolupament local semblava que havien de solucionar les mancances econòmiques del poble o ciutat, evitar els processos de despoblament local i fins i tot situar el municipi al mapa mundial en termes turístics?

La realitat però és molt més dramàtica i decepcionant. Moltes d'aquestes inversions actualment són tancades, obren esporàdicament o serveixen simplement com a magatzems municipals (en alguns casos acollint en els seus interiors cares museografies o instal·lacions audiovisuals que s'han pogut lluir ben poc). Què

és el que ha fallat? Com pot ser que després d'haver pagat costosos estudis a empreses especialitzades que ens deien que aquell equipament portaria al poble milers i milers de visitants anuals, al final s'ha hagut de tancar per falta de visites i finançament...

Potser ara som conscients que això del desenvolupament local no és tant senzill com ens semblava i que sovint és més un discurs o una justificació política que no pas una estratègia real per encarar un projecte de futur per a un territori. En definitiva és allò que alguns experts han expressat tant gràficament dient que el patrimoni ha estat una altra bombolla esclatada, semblant a la de la construcció, i que serà difícil de recuperar.

En tot cas el debat continua molt viu. Pot ser el patrimoni una veritable eina de desenvolupament local per al territori? O, malauradament en aquests darrers anys hem assistit a una nova i definitiva demostració del fracàs d'aquest sector de cara a la seva reivindicació i posicionament com a instrument estratègic i de planificació?

Probablement una de les conclusions d'aquest debat és que la gestió del patrimoni ha estat un recurs del qual n'hem abusat, que semblava molt fàcil d'activar, —quan en realitat no és així— i ara en paguem les conseqüències. M'agradaria pensar que hem

El Tren del Ciment. Ferrocarril Turístic de l'Alt Llobregat impulsat i gestionat per Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya, funciona d'abril a novembre i uneix la Pobla amb el Clot del Moro. ARXIU FGC.

estem aportant interessants indicadors i matèria primera per dur a terme anàlisis i reflexions sobre quin model de desenvolupament volem per als nostres territoris.

L'extraordinària manca de recursos i inversions públiques que estem patint en aquests mo-

aprs la lliçó i ara ens plantegem tots aquests temes d'una manera més seriosa i reflexiva. Tot i que, tornem a trobar alguns indicis, que ens fan sospitar que aquesta lliçó no està tan assumida com ens creiem. Es tornen a sentir remors de noves inversions en edificis patrimonials seguint models i plantejaments caducs i obsolets. I sinó resseguiu mentalment la quantitat de projectes patrimonials en els nostres pobles i ciutats que es continuen inaugurant, o construint sense cap mena de pla de gestió i financer que l'acompanyi. Encara no sabem què fer d'una gran quantitat d'edificis nous de trinca, heretats de la primera dècada d'aquest segle, que ja tornem a reivindicar la construcció de nous museus i centres d'interpretació com un recurs turístic que malauradament mai no acabarà de convertir-se en un veritable producte turístic.

Si fem un repàs del paper que ha jugat la conservació i posada en valor del patrimoni cultural en l'àmbit territorial en aquests

darrers vint anys, podem extreure algunes interessants conclusions, que ens poden ajudar a bastir un debat més actualitzat. En aquest sentit, us proposo alguns elements per a la reflexió.

- El patrimoni és un àmbit de gestió complex que defuig de plantejaments simplistes. És a dir, no n'hi ha prou amb obrir museus i equipaments patrimonials i esperar a la porta la clientela... Aquest model simplista ha demostrat sobradament el seu fracàs d'implementació -sobretot en situacions econòmiques difícils-. Qualsevol procés de patrimonialització ha d'anar acompanyat d'importants processos de planificació, implementació i gestió. Cal conèixer amb detall la realitat econòmica, social i cultural de l'àmbit territorial on es desenvoluparà el projecte i cal també crear connexions i articulacions estables amb el major nombre de sectors locals que sigui possible. La població ha de percebre aquest nou equipament com un

instrument socialment útil i que pugui complir les expectatives que genera.

- Les implementacions patrimonials s'han d'avaluar a llarg termini, mai no s'han de valorar exclusivament en terminis curts. Sovint després de les inauguracions dels equipaments es viu un cert període d'eufòria que pot comportar actituds triomfalistes que ens poden falsejar les anàlisis i les avaluacions finals. Els equipaments han de ser dinàmics i no estàtics. Basar les polítiques patrimonials exclusivament a mantenir obert un espai patrimonial, sense actualitzar-lo o renovar-ne el discurs, ni generar noves activitats acostuma a acabar amb espais degradats, poc atractius i que no compleixen les expectatives que s'han generat ni als visitants, ni a la població local. I no hi ha res que costi més que reactivar un projecte patrimonial després d'haver decebut als seus visitants o usuaris.

- Els projectes patrimonials han de ser apostes estables que sorgeixin com a resposta a necessitats específiques i reals del territori. Entendre les inversions en patrimoni com a resultat de projectes exclusivament polítics -sovint excessivament personalistes- o vinculats a estratègies electorals és un error. Durant alguns anys aquests processos polítics han anat acompanyats d'una primera fase de construcció amb un important finançament econòmic, sovint provinent de subvencions i programes europeus, però molt

fràgil, sense continuïtat i excessivament dependent del poder polític local.

- Les polítiques patrimonials poden ser molt diferents, en funció del territori on es desenvolupin. Però totes han de tenir un element comú: La transmissió i transferència de coneixements. Segurament, aquesta és la característica que ens diferencia d'altres propostes de desenvolupament que poden ser més lúdiques o basades en altres recursos locals. El patrimoni té moltes dimensions i lectures, però la d'aportar coneixement i informació sobre la nostra cultura o natura és una que no podem obviar. Idealment una bona implementació patrimonial ha d'anar acompanyada d'una sèrie de projectes de recerca i investigació que ens permetin recollir nous materials que ens ajudin a actualitzar i elaborar nous relats. Malauradament, la recerca ha estat un dels àmbits més afectats per les retallades econòmiques i a molts dels equipaments patrimonials cada cop els costa més de mantenir-la activa. Això influeix de manera negativa en els productes patrimonials finals.

- La implementació d'un projecte patrimonial sovint es vincula i s'identifica amb el desenvolupament turístic del territori. Sovint s'hi busca una rendibilitat turística, però no sempre té perquè ser així. El turisme és un dels sectors que es relaciona molt directament amb el patrimoni i que pot activar processos de desenvolupament local i territorial, però evidentment no és l'únic. No hem d'oblidar que la gestió patrimonial es pot vincular directament amb molts altres sectors econòmics i socials locals, alguns dels quals no tenen res a veure amb el turisme. Per exemple la recuperació de la memòria col·lectiva, o la recuperació i gestió d'altres recursos locals vinculats amb l'agricultura i la ramaderia, les artesanies o els recursos ecològics i paisatgístics, entre molts altres poden aportar un gran valor afegit als projectes patrimonials.

El Museu de les Mines de Cercs, inaugurat el 1999, és l'equipament turístic-cultural més visitat del Berguedà. Amb setze anys d'història està apunt de rebre el visitant 500.000.

ARXIU MMCERCS

El projecte dels dinosaures de Fumanya, encallat pels efectes de la crisi econòmica. ARXIU RSR

- Sovint identifiquem el patrimoni exclusivament amb la recuperació i gestió d'elements històrics o del passat. No essent conscients dels importants potencials que disposem a partir de recursos patrimonials molt més contemporanis i innovadors. El mateix diríem sobre el patrimoni material. Tradicionalment s'han vinculat les polítiques patrimonials amb edificis, col·leccions i objectes, quan en aquests moments estem descobrint la potència del patrimoni immaterial. En definitiva, el patrimoni és una matèria primera que pot adoptar moltes formes i relats que ens permet innovar i ser creatius. Pot ser bona idea el defugir de les fórmules més tradicionals i clàssiques i intentar innovar i ser originals en el disseny i l'activació dels projectes patrimonials.

- El patrimoni és un recurs endogen a tots els territoris. Sempre existeix en un barri, poble o ciutat diversos recursos patrimonials a gestionar o activar, però no sempre és necessari fer-ho de la mateixa manera. És a dir, no sempre hem de construir museus o centres d'interpretació per exposar objectes. La gestió patrimonial pot tenir formes molt diferents i no totes han de ser iguals, mimètiques, i necessàriament vinculades amb administracions públiques. El patrimoni sempre té una dimensió social i participativa que cal reivindicar i no hem d'oblidar ni menysprear. Al contrari, la millor manera de mantenir vius i actius els projectes patrimonials en un territori és que siguin útils i creïn vinculacions i connexions estables amb la població local i amb sectors socials i fins i tot econòmics. Darrerament estan sorgint noves maneres de donar a conèixer i reivindicar el patrimoni i la memòria. En aquest sentit les noves tecnologies estan donant una nova dimensió al patrimoni i hem de ser conscients dels nous escenaris que s'estan desenvolupant i que ja ens estan fer replantejar moltes coses dins d'aquest sector.

- Sens dubte una de les conseqüències de les mancances i limi-

Interior de la Torre de l'Amo de Viladomiu Nou, inaugurada el 2008. ARXIU RSR

Construït el 2011, l'edifici del Centre d'Atenció Turística (CAT) de Berga continua tancat. (ARXIU MP)

tacions econòmiques d'aquests darrers anys és el sorgiment de noves estratègies de cooperació entre equipaments, associacions i territoris en forma de xarxes estables. Aquestes xarxes i associacions desenvolupen accions conjuntes que faciliten les economies d'escala, els intercanvis d'experiències i coneixements i l'organització de possibles *lobbys*. Probablement el treball en xarxa ens obre noves oportunitats que cal explorar i aprofitar. Valdria la pena esforçar-nos en consolidar més xarxes de col·laboració, tant temàtiques i territorials, com de tipus més transversal que creui territoris i fins i tot països. Una xarxa pot ser un bon amplificador de bones pràctiques, èxits i fracassos, experiències i coneixements. Hem de ser conscients, però, que per treballar en xarxa cal ser generosos, pensar en clau col·lectiva i, sobretot, esmerçar-hi els esforços que siguin necessaris

per mantenir-la útil i activa. No les hem de veure com a simples estratègies per recaptar recursos a nivell individual o local. Poden ser estructures que ens ajudin a trencar molts dels isolaments tradicionals que patim molts territoris rurals i que ens permetin guanyar visibilitat i força. El patrimoni és un àmbit privilegiat per generar sinèrgies col·laboratives entre territoris. La millora de les comunicacions, l'espectacular augment de la mobilitat entre persones i les oportunitats que ens ofereixen les noves tecnologies fan que la creació d'aquestes xarxes, en aquests moments, sigui relativament fàcil.

En definitiva, tot i la situació de partida, crec que el binomi patrimoni i desenvolupament local encara és pertinent. Tenim un important potencial a desenvolupar, però cal ordenar allò que ja tenim, empaquetar-ho millor i fer-ho més accessible, sostenible i

connectat a la realitat local. Hem de reinventar i redefinir quins són els nous usos i funcions socials del patrimoni, adaptar-lo als temps actuals i buscar noves fórmules de gestió, basades probablement en la cooperació i fins i tot en compartir estructures.

Noves regles del joc que haurien de sortir d'una anàlisi profunda d'aquests anys viscuts i de les moltes experiències acumulades. El patrimoni continua essent un actiu important per al territori, però cal saber-lo gestionar i planificar. El futur ens dirà si realment som capaços de fer aquesta reconversió o, pel contrari tornarem a fer cert aquell tòpic que diu que ésser humà és l'únic animal que ensopega dues vegades amb la mateixa pedra.

Jordi Abella Pons
Antropòleg i Director de l'Ecomuseu de les valls d'Àneu.